

Олександр Зубченко

ПЕРЕМАГАЮЧИ ДОЛЮ

NOT
FOR SALE
НЕ ДЛЯ
ПРОДАЖУ

книга перша
Під чужим небом

ПЕРЕМАГАЮЧИ ДОЛЮ

книга перша
Під чужим небом

Олександр Зубченко

ПЕРЕМАГАЮЧИ ДОЛЮ

книга перша
Під чужим небом

Пригодницький роман

Львів
Видавництво Старого Лева
2022

УДК 82.3-93
3-91

Олександр Зубченко

3-91 Перемагаючи долю [Текст] : роман. У 3 кн. Кн. 1 : Під чужим небом / Олександр Зубченко. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. – 552 с.

ISBN 978-617-679-349-6

Перша половина XVII сторіччя... Україна потерпає від татарських набігів: у полон потрапляють тисячі українців, ламаються долі, розлучаються рідні серця. Так і наші герої – брати Іванко та Юрась опиняються у різних кінцях цього багатостраждального світу. Перебуваючи на чужині – один в Китаї, другий – в Туреччині, брати не забувають того щастя, яке дали їм люблячий батько та ласкава мати, і хоча чужинські звичаї та віра мали вбити цю пам'ять, та поклик рідної землі є сильнішим. Як би не випробувала жорстока доля їх на міцність, які б пригоди не довелося їм пережити, брати долають усі перешкоди, поки не зустрічаються по різні боки ворожих таборів, щоб разом піти дорогою визвольної боротьби нашого народу, примножуючи козацьку славу та надихаючи інших героїчною вдачею та майстерним володінням зброєю.

УДК 82.3-93

© Олександр Зубченко, текст, 2014
© Марія Фоя, обкладинка, 2017
© Видавництво Старого Лева, 2014

ISBN 978-617-679-349-6

Усі права застережено

Перемагаючи голю

На мальовничому березі Тясмину притулилося невелике село Ведмедівка. То були часи, коли ведмеді справді водилися в темних лісах Черкащини. Та не лише ведмеді, а й інша живина: вовки, лисиці, олені, зайці, бобрі. Бродили вони неполохані, бо негусто стояли поселення людські. Можна було підійти, наприклад, до оленя на постріл із лука і вполювати здобич. У річках та озерах риби аж кишіло, тож навіть для ледачого козака всього було доволі. Колись і оселився тут козацький сотник Степан Черес, щоб відпочити від військових баталій. Через роки з'явилися інші хатки, хутір розрісся у невелике село. А чому Ведмедівка? Старі люди розказують, що колись у передвесняну днину прибився до хутора ведмідь – прокинувся раніше, ніж звичайно. Почав волохатий шукати щось їстівне і надібав Степанову комору. Спробував пролізти у вузькі двері та й розламав недолугі, абияк зведені стіни. Степан, почувши тріск, вийшов надвір.

– Ох ти, волоцюго! – тільки й спромігся сказати та побіг до хати за списом. Коли виткнувся у двір, ведмідь уже виліз з-під уламків, дивився на Степана не винувато, не сердито, а якомсь весело, ніби запрошував погратися разом. У Степана й руки опустилися. Усе було таке кумедне,

що, засміявшись уголос, він сперся на спис. Потім пішов у хату, знайшов залишки кулешу, виніс клишоногому. Звір жадібно поковтав, потягнувся до Степанових рук, але той близько не підходив, зберігав безпечну відстань. Згадав, що у погребі залишилася чимала купа буряків, які на диво добре збереглися протягом зими. Хазяйки у нього ще не було, борщу варити нікому, тож набрав відро солодкого овочу та викинув ведмедеві. Той наївся і подався до лісу. Але відтоді почав навідуватися доволі часто, гостював у Степана. Вони подружилися і жили в злагоді, аж поки ведмідь кудись не зник. Степан навіть сумував за диким створінням, яке всупереч природним інстинктам не напало на нього, а повелося весело й по-товариськи, започаткувавши зворушливу дружбу.

Однак це сталося давно. А тепер минала перша третина XVII століття. Народ український стогнав під ярмом польського панства, яке утискало посполитий люд, примушуючи його все більше працювати на себе, не залишаючи часу на власне, уже занепале хазяйство. Пани постійно підвищували податки та посилювали гноблення селян. Доведені до відчаю люди зважувалися на вбивство урядника чи дозорця, палили своє обійстя та тікали на Запорозжя, яке було чи не єдиним притулком для таких відчайдушів.

Але дошкуляла ще одна біда – татари. Коли наставала весна і травою заростали степи, татари спустошували українські квітучі землі, нищили і палили села, убивали старих і немічних, малих дітей, грабували домівки, забирали в ясир молодих і не дуже, зате міцних і роботящих чоловіків та жінок. Часто забирали й дітей, в основному хлопчиків до десяти років, для турецьких яничарських загонів, щоб, понівечивши світлу християнську душу, навчити бусурманської ненависті до рідного народу. Козацькі

загони переймали деякі валки, розбивали їх та звільняли невільників. Але багато татарських валок проривалося безкрайними степами до Криму, і чим далі, тим більша туга огортала стривожені серця і безнадія полонила розум. А вони все йшли і йшли, далі і далі від рідної землі.

* * *

Івась солодко потягнувся і позіхнув. Він уже майже прокинувся, щочу залоскотала соломинка. Івась, мов справжній козак, спав у дворі на возі з соломною, що, ніби якийсь дивний жук, розчепірів колеса під старою грушею. Хлопець розплющив очі, щоб визначити час, і побачив, що сонце саме встало, пофарбувавши верхівки дерев у червоне. Заскрипіли двері хати, вийшла мати з дерев'яним цеберцем та попрямувала у хлів до корови. Півні у селі наввипередки вітали сонце. Усе було таке миле і радісне, що Івась знову примружив очі; замріявся, як виросте та піде в козаки воювати за щастя рідної землі. Раптом Гуляй, здоровий чорний пес, здригнувся й підвів голову. За мить схопившись, загарчав, нашорошив вуха кудись за сад. Івась прислухався. З того боку, десь від околиці, почувся лемент. «Що воно таке?» – звівся, прислухаючись. Лемент поступово нарастав, наближаючись до двору. Запахло димом.

– Мамо! – гукнув Івась, зістрибуючи з воза.

– Чого тобі, синку? Ти вже встав? – одізвалася мати з хліва, не відходячи від корови.

– Вийдіть сюди, швидше!

– Та що там сталося? – мати вийшла, витираючи руки фартухом, прислухалась і раптом сплотніла.

– Ану, синку, бігом за хату, лізь у погріб, швидше, це татари!

– То я розбуджу батька і Юрка! – малий побіг до хати...

– Вставайте, тату, татари!

Батько схопився, як очманілий, заметушився, потім ухопив Юрка, який спав усміхаючись, та прожогом вибіг із хати.

Вискочивши у двір, залишив Івасеві молодшого на два роки братика, метнувся знову в сіни. Вибіг уже з косою.

– Хлопці! Маріє! Бігом за городи, до річки!

Бур'яни лоскотали ноги, чіплялися за штанці. Івась біг до річки, тягнучи за собою Юрка, який, зо сну нічого не розуміючи, пхинькав та впирався. «Де мати?» – блискавкою промайнула думка. Івась зупинився. Від двору лунали крики та тупіт коней. Серце Івася розривалося з відчаю. Він пам'ятав наказ батька, та уже вибрунькувалася чоловіча гідність, і саме вона не дала йому втекти. Вирішив допомогти татові та матусі. Пильно подивився в очі малому:

– Сиди тут тихо! Розумієш?

Той кивнув головою, і Івась побіг назад до двору. Він виглянув із-за хати і побачив таке, від чого захололо серце і відібрало ноги: посеред двору лежав батько в калюжі крові. Поряд з ним у порохняві валялася закривавлена коса, а трохи оддалік і її жертва – огрядний татарин, який ще дригав ногами і хрипів, пускаючи з рота криваву піну. Ще декілька татар на конях гасали по двору. Один із них якраз перекинув через сідло непритомну Івасеву матір, а решта підпалювали хату, хлів та комору. Івась, коли угледів, що робить бусурман із матір'ю, скипів. Учепившись зубами у ногу вершника, руками намагався скинути його з коня. «А-а-а, шайтан!» – закричав татарин і конем збив Івася з ніг. Той упав у хмару пилу, приголомшений. Голова крутилася і все тіло боліло. Раптом відчув, як хтось підняв його із землі. Розплющив очі і побачив огидну, брудну вузько-оку пику, яка задоволено вищирила жовті рідкі зуби. Івась

не стримався і плюнув татаринові межі очі. Страшно не було, ненависть заступала страх. Татарин, мовчки утершись, ударив Івася долонею по обличчю. Хлопець знепритомнів, а татарин діловито зв'язав йому руки мотузкою та кинув, мов мішок, на коня. Зненацька почувся плач. Татарин обернувся і побачив малого Юрася. Той, плачучи, стояв біля рогу хати, яка вже займалася. Хижа усмішка скривила чорне лице. Скрутити малого було легко. Він був задоволений: ясир узяв на славу.

Татари поскакали геть. Там, де кілька хвилин тому світилося тихе щастя, залишилися біда й руїна. Пожежа, займаючись усе більше, швидко знищувала все надбане невтомною працею. Сонце вже встало, та його ледве видно було крізь дим. Воно прагнуло обігріти на землі рай, а побачило пекло.

* * *

Полудень застав їх у дорозі. Сонце стояло в зеніті і нестерпно пекло голови бранців, які довгою валкою брели під охороною озброєних татар – босі і вкриті пилом, який здіймали вершники. Скорботна процесія сунула назустріч невідомій долі, яка не віщувала нічого доброго. Сльози вже висохли, душі охопили відчай і байдужість, бо всі розуміли, що недавнє життя, хоч і нелегке, та все ж щасливе, – у минулому назавжди... Усе сталося так раптово, що в дійсність майже не вірилося, вона була нереальною, як жахливий сон. Хтось молився Богу та Пресвятій Богородиці, хтось волікся, зціпивши зуби, дивився кудись за обрій невидючим поглядом.

Івась ішов поруч із Юрком. Вони були зв'язані між собою, міцно скручені за спиною Івасеві руки давно вже затерпли, боляче щеміли, коли він ледь ворухив ними, щоб

відновити доступ крові. Їхні ноженята кривавили, але нікому було допомогти, нікому приголубити, бо мати йшла десь попереду, а нечестиві не дозволяли матерям підходити до дітей. Так вони йшли, хоч і в одній валці, та не відаючи про долю одне одного. Мати, ламаючи руки та тихо плачучи, діти – похнюпивши голови та дивлячись з-під лоба на ненависних загарбників, які кружляли навколо, мов круки, та нещадно били канчуками тих, хто відставав або відхилявся убік. Шлях стелився далекий, важкий, і для багатьох слабких та хворих він став останнім.

* * *

Давнє місто Кафа уславилося на весь світ тим, що в ньому сходилось багато торговельних шляхів із Середземномор'я та Європи, з Кавказу, Середньої та Центральної Азії. Тут можна було зустріти італійця, француза, німця, що приїхали з освіченої Європи, або вірмен, котрих було дуже багато, бо вони тут жили з XV століття. Було тут всілякого люду і чутно було багато різних мов. Гармидер стояв такий, як, мабуть, після руйнування Всевишнім Вавилонської вежі, коли Господь змішав мови зухвалих людей, і всі, як не намагалися хоч щось довідатися, не розуміли одне одного.

Був тут і китаєць на ім'я Хо Чжоцзоу, який лиш Богу відомими шляхами потрапив до цього міста. Він оселився у багатого вірменина, який торгував на базарі виробами із срібла та золота, і жив у нього вже тижнів зо два. Кожного базарного дня він виходив у місто, бродив базаром, прицінювався до товарів, хоча майже нічого не справляв. Вряди-годи купував торбинку рису, сіль та спеції для обіду. Хо Чжоцзоу був невисокий на зріст, але міцний. В усій його поставі та ході відчувалися приховані пружність і сила. Він

був завжди спокійний та привітний з усіма, не зважав на нахабну, а іноді й агресивну поведінку торговців на кафському базарі.

Сьогодні був великий базар, бо привезли багато людського «товару». На невільницькому ринку, який розташувався трохи збоку від продовольчого, штовхалися та кричали один на одного покупці з різних країн. Вони вибирали «товар», примушували роздягатися як жінок, так і чоловіків, дивилися, немов коням, у зуби, мацали тіло і м'язи, зневажливо кривилися, щоб збити ціну, а домовившись, били по руках і, заплативши, забирали знесилених людей і гнали, неначе худобу, до своїх кораблів. Ще недавно ті кохалися, пестили дітей, працювали на радість собі і на славу Божу, аж раптом... Набіг, кров, смерть, рабство... І тепер лише виснажлива праця, зневага, канчуки. «Де ви, дітоньки мої?» – кричала подумки мати, від якої відірвали її рідних маленьких діточок та повезли хтозна-куди на біль і муки. Страшне це було місце – Кафа. Тут ламалися долі, тут ніби виринуло із глибин землі пекло. І не було ні надії, ні розради нещасним, лише яскраве сонце над блакитно-рожевим морем намагалось зігріти знедолених людей.

Хо Чжоцзоу уже минав ряди бранців, як раптом почув галас. Купці вимахували руками і сперечалися. Наблизившись, Хо Чжоцзоу зрозумів, що работорговці щось захоплено розказували покупцеві, огрядному панові, одягненому у напіввійськовий одяг, який вказував на його іспанське походження: високі чоботи, зелений камзол та широкий капелюх. При боці висіла шпага, ефес якої виблискував коштовностями. Весь вигляд покупця свідчив про його шляхетне походження, хоча сам він був сердитий та незадоволений. З-під насуплених брів похмуро зиркав на хлопчину років дванадцяти, який стояв попереду бранців

із зв'язаними за спиною руками. Китаєць підійшов ближче і почув, що работорговці розповідають вельможному панові про хлопця, ніби той під час переходу до Криму власноруч убив татарина, який його полонив. Із зв'язаними руками. Пан не вірив, критично оглядаючи худого хлопця, який і справді виглядав виснаженим і нещасним. Тільки вогонь палахкотів із очей. Торговці вимагали за нього чимало грошей – як за двох сильних здорових чоловіків.

– Ну і як це він зробив? – запитав іспанець.

– Скажу ясновельможному пану, що коли Хасим під'їхав до нього на коні, цей гяур почав ляяти свого господаря. Хасим не витримав і потягнув хлопця канчуком. І що робить цей гяур?! Він б'є ногою коня в морду, той стає дибки, і Хасим падає. Потім гяур підбігає до Хасима і товче його ногою у шию, аж доки той не помирає. Ми хотіли вбити його одразу, але подумали, що Хасиму вже не допоможеш, а життя є життя, а після цього випадку ціна за раба має ж бути вища... – Татарин заплющив очі, внутрішньо зловтішаючись, тому що заборгував Хасимові чималу суму грошей, а цей хлопець так несподівано звільнив його від боргу. І хоча за вбивство правовірного гяурові одразу відтяли б голову, цей татарин, набувши старшинства над загоном, зберіг життя малому. Сподівання на щедрий заробіток змусили поступитися жорстокими правилами поводження з бранцями.

Іспанця ще долали сумніви, аж раптом китаєць ступив наперед і сказав, що він купує хлопця за цю ціну. Іспанець почервонів і заперечив, мовляв, він перший має право на цього раба. Тоді Хо Чжоцзоу запропонував дві ціни. Работорговець заметушився і з поклонами підвів хлопця до китайця. Іспанець вирячив очі, але, видно, на таку ціну не був спроможний, тому незадоволено лягнув

нагаєм чобіт і пішов собі. Хо Чжоцзоу кинув торбинку з грішми торговцю, узяв хлопця за руку і швидко покрукваув з базару. Хлопець пручався і, щось викрикуючи, поривався назад. Китаєць не розумів, чого той хоче, тому легенько обхопив рукою його шию і надавив під вухом, паралізуючи спротив. Однак хлопець дивився на нього таким благальним поглядом, що Хо Чжоцзоу послабив тиск і почав озиратися, когось шукаючи. Нарешті він вибрав поглядом місцевого татарина, який возив воду, і потягнув хлопця до нього. Китаєць запитав його, чи розуміє він, чого хоче хлопець. Той ствердно кивнув: серед привезених рабів у нього залишилися мати і менший брат, він просить викупити і їх. Китаєць скрушно похитав головою, потім рішуче потягнув хлопця назад. Той гарячково шукав серед десятків облич меншого брата. Нарешті вони підійшли до групи, шлях до якої їм перетнули декілька турецьких воїнів. Грубо штурхонувши китайця, вони не пропустили їх далі. Хо Чжоцзоу відійшов і, заглядаючи за плечі охорони, намагався зрозуміти, що відбувається. Він побачив, що уздовж рядів ходить високий, атлетичної статури вельможа в турецькому одязі і вибирає з натовпу хлопчиків віком років десяти. За порухом його руки охорона заходила у ряди бранців і вибирала звідти малих, які верещали зі страху. Дітей запихали у брчку, на якій стояла клітка з верболозу. Матері з усіх сил намагалися втримати своїх синів, однак знесилені люди нічого не могли вдіяти проти сильних, озброєних, жорстоких вояків. Побиті канчуками жінки залишалися лежати в пилюці, ридаючи і проклинаючи свою долю. Їх піднімали канчуками, шикували поруч з іншими і стояли вони, кусаючи губи і благаючи, щоб серце вилетіло з грудей і полетіло за рідними оченятами.

Раптом хлопець здригнувся і, витягнувши шию, загну-
кав:

– Мамо! Юрку!

З гурту невільників пролунав розпачливий жіночий
зойк:

– Івасю! Де ти?!

Китаєць побачив худу знесилену жінку, яка намагалася пробитися крізь щільні ряди бранців. Словненими сліз очима вона шукала серед натовпу сина. Івась побачив її і, видершись із міцних рук китайця, побіг до матері. Хо Чжоцзоу блискавично, що було дивно для його статури, стрибнув і наздогнав хлопця вже біля охорони. Охоронець люто вишкірився на нього, виймаючи ятаган з піхов, але китаєць улесливо почав бити поклони і, усміхаючись, швидко відтягнув Івася від натовпу. Хлопець ледве тримався на ногах, його біла лихоманка. А з натовпу бранців було чути голос матері:

– Синку! Юрася забрали! Юрася забрали... Прощавай, синку, прощавай...

Раптом Івасева мати кинулася на велетенського охоронця і почала його душити з криком:

– Нелюди! Віддайте сина, віддайте!..

Той сторопів з несподіванки. Тоді його сусід, не зволікаючи, ударив жінку ятаганом по голові. Та заточилася, відпустила огидну спітнілу шию турка, і, закривавлена, впала на землю. Її спрагли вуста шепотіли щось востаннє. Зненацька вона посміхнулася, мабуть, уже побачивши ангела Божого на порозі іншого світу. Так і залишилась лежати із посмішкою на змученому обличчі. Бранці скупчилися біля покійниці, дивилися – хто з жахом, а хто із заздрістю.

* * *

Китаєць швидко йшов вузькими звивистими вуличками Кафи до свого помешкання. Він майже ніс хлопця, настільки той був знесилений. Нарешті прочинив благоденську хвіртку і зайшов у маленький двір, тягнучи хлопця під пахвою. У невеликому збудованому з пісковика будинку у цей час нікого не було. Вірменин торгував на базарі, а жінки та діти йому допомагали – танцювали, гадали по руці, щоб привернути увагу покупців. Вірменин гарно організував своє сімейство, родина мала роботу: усі впрягалися у віз сімейного благополуччя. Його садиба була хоч і невелика, зате дуже затишна. Заховане за парканом подвір'я поросло виноградом, тому навіть у найспекотніші дні тут було прохолодно. Вардан (так звали вірменина) дуже любляв сидіти увечері після важкого дня за невеликим столиком під густими лозами і пити, відсапуючись і спливаючи потом, міцний індійський чай. Часто запрошував і китайця до чаювання, на що той охоче погоджувався, але чай приносив свій, китайський, і довго вибачався, що не може пити чорного, а лише зелений, аргументуючи це національними традиціями. Спершу Вардан ображався. Тоді Хо Чжоцзоу запропонував йому скуштувати зеленого чаю. Вірменин з недовірою подивився на світлий, трохи каламутний напій і ввічливо відмовився. Однак уже і не наполягав на своєму, і не ображався. Так вони сиділи вечорами, пили кожен своє, велику тиху бесіду про те і про се, здебільшого про товари та про те, які з них мають найбільший попит. Китаєць виявився неабияким знавцем торгової справи, але на розпитування Вардана про мету свого перебування тут коротко відповідав:

– Є потреба...

Китаець приніс хлопця до своєї кімнати, поклав на підлогу, застелену солом'яним рядном, узяв глечик води і покропив хлопцеві лице. Той здригнувся й умить розплющив очі. Упізнавши китайця, він згадав усе, що сталося, скривився, а очі наповнилися слізьми. Хо Чжоцзоу посміхнувся, погладив хлопця по голові і почав заспокоювати:

– Що вдієш, хлопче... Таке воно, життя. Сьогодні ти живеш удома, в ситості та теплі, а завтра нестримна доля віднесе тебе на своїх крилах далеко-далеко, і піднімуться на тебе такі страшні сили, про які ти навіть і гадки не мав. Але треба терпіти та боротися. Доля кидає тебе на лише їй відому стежку, а ти йди, та май свій розум. Головне – зберігай серце, щоб жодні зовнішні вітри не загасили у ньому світла, запаленого самим Всевишнім.

Хо Чжоцзоу говорив китайською, але хлопець ніби розумів усе і поступово затихав. Він зрозумів, що китаець не зробить йому нічого лихого, його привітне обличчя випромінювало якусь незвичну доброту, і цим він був схожий на маму. Івась, згадавши про маму і брата, знову зарюмсав. Китаець устав, розпалив вогонь і підвісив над ним казанок із водою.

– Зараз питимемо чай, – сказав він, звертаючись до хлопця. – Ти знаєш, що таке чай? – запитав. Івась мовчав, бо нічого не розумів, хоча сама мова й інтонація заспокоювали.

– Як тебе звати? – знову спитав він. – Мене звати Хо Чжоцзоу, можеш мене звати дядечком Хо, а тебе як?

Китаець тицьнув себе пальцем у груди і показав пальцем на Івася. Той зрозумів, кволо посміхнувся:

– Івась.

– І-Вас, дуже добре, – зрадів китаець. Перший крок до зближення було зроблено. – І-Вас, гарне ім'я!

Івась засміявся, хотів виправити китайця, але передумав, бо його радість була така нестримна, що він і сам засміявся уголос.

Через півгодини обидва пили смачний чай. Івась куштував цей напій уперше і спочатку він йому не сподобався. По-перше, і так було гаряче, а тут ще й напій, як окріп. По-друге, він був гіркий на смак й Івась не розумів, за що китаець так його вихваляє, ще й прицмокує. Але за кілька хвилин хлопець відчув, що спека вже так не дошкуляє, що в голові ніби все стало на свої місця, він отямився. Китаець дав йому рисових млинців, погладив по голові і показав рукою в куток, де стояла широка лава з чудним рядном у візерунках, що нагадували крилатого змія. Івась ліг на лаву і заплющив очі. Він відчув, як китаець ще раз погладив його по голові, важко зітхнув і пішов до вогнища, щоб розгребти попіл. Івась крізь напівзаплющені очі ще трохи постежив за своїм рятівником (у цьому він уже впевнився), однак за короткий час все почало розпливатися, зникати, і його здолав важкий тривожний сон.

* * *

Залишимо відпочивати нещасного хлопця у його хазяїна і дізнаємося, що сталося з Юрком. Його забрали із собою турки. Якраз із Царгорода припливла галера, на якій прибув до Кафи Оджа-Баши з командою, турецький військовий начальник, заступник Ага-Яничара, командира яничарського корпусу, який набирив рекрутів до яничарського війська. Татари остерігалися турків, не зачіпали їх, тому ті й поводитися відповідно: вони забирали хлопчиків у матерів, просто відштовхуючи торговців, коли ті намагалися захистити свій товар. Зрештою, незважаючи на внутрішнє обурення, торговці протестували мляво, про

людське око, щоб не втратити лице, бо при енергійніших спробах могли втратити життя. Вони благали хоч трохи заплатити за товар, принизливо скиглячи і повзаючи по землі. Деякі все-таки отримували декілька золотих, якщо Оджі-Баши подобався товар. Тоді торговці цілували йому чоботи і, підносячи руки до неба, просили в Аллаха здоров'я і щастя для великого начальника, «світлішого від сонця і чарівнішого від місяця». Оджа-Баши милостиво дозволяв торговцям цілувати свої запорошені чоботи, і його смагляве горбоносе обличчя світилося втіхою і пихою. Він був задоволений. Цього разу ніхто не очікував, що тут з'явиться турецька галера, але вона пробралася в бухту непомітно, скрадаючись за скелею у досвітньому тумані. Турки заскочили торговців живим товаром зненацька, і ті не встигли заховати хлопчиків. Турки достеменно знали, що торговці виглядають їх із моря, тому і вдалися до такого маневру.

Юрась ішов третім у ланцюжку зв'язаних між собою міцною мотузкою хлопців, які вже стомилися плакати і брели, як сновиди, майже не дивлячись уперед. Турки супроводжували їх і з правого, і з лівого боків, хоча втікати ніхто і не намагався. Та й куди було втікати у цьому чужому, ворожому місті? Навіть при вдалій спробі ніхто б не лише не допоміг утікачеві, а й міг просто убити. Здебільшого за винагороду повертали втікача хазяїнові, який вже щиро віднаджував невдачу від другої спроби нагаями, розписавши йому спину до суцільної рани. Хоча таке покарання заохочувало деяких бранців до втечі ще більше, бо інколи навіть смерть була винагородою та позбавленням від страшних мук.

Ніхто не знав, чого чекати від майбутнього. І це найгостріше хвилювало дитячі серця. За час довгого переходу хлопці вже трохи звикли до свого становища, але зміна

знову розтривожила їх. Турки підвели колону до галери і почали сходинками заводити бранців на борт. Раптом один із них посковзнувся і полетів униз. Проте мотузка, якою були зв'язані бранці, утримала його над поверхнею води. Турки загелготали, як гуси, допомогли його витягти і загнали решту хлопців на галеру. Усіх одразу повели вниз, у трюм.

Сонце вже наближалось до горизонту, сердито червоніючи, немов щось не вдалося йому цього дня доробити. Море ласкаво хлюпало об скелі та цілувало пінистими устами берег. Воно жило своїм життям, і його зовсім не бентежили людські трагедії та драми.

* * *

Івасеві снилося дитинство. Він бачив себе уві сні шестирічним хлопчаком, який із зграйкою однолітків купався у швидкоплинній річці. Вони пірнали, гралися у квача, реготали. Вибігши з води, падали у жовтий, трохи змішаний з глиною, пісок і підставляли сонцю почорнілі спини, обороняючись від докучливих гедзів, яких було тут аж надто багато. Раптом хлопці побачили величезного бика, який біг просто до них. Усі посхоплювалися і помчали до річки. А бик тупотів усе ближче і, схоже, не мав наміру зупинитися. Був він уже майже поруч. Івась побачив червоні, налиті несамовитою люттю очі, нахиленого лоба з короткими товстими рогами. У нього похололи ноги і годі було зрушити з місця. На щастя, у цю хвилю він зі стогоном прокинувся.

Ранок туманним світлом пробивався крізь вузьке, затінене зовні виноградом, віконце. У кімнаті панувала напівтемрява, у кутку міцно спав китаєць. Івась згадав події минулого дня і на очі знову навернулися сльози. Ніч